

Prevazilaženje negativnih emocija kod adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću*

Jelena JOLIĆ, Mirjana ĐORĐEVIĆ**, Nenad GLUMBIĆ, Branislav BROJČIN
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Iako se prevladavanje emocija u tipičnoj populaciji intenzivno izučava poslednjih nekoliko decenija, nema dovoljno istraživanja koja se tiču ove sposobnosti u populaciji osoba sa intelektualnom ometenošću.

Cilj ovog istraživanja jeste da utvrdi kako adolescenti sa lakom intelektualnom ometenošću prevazilaze negativne emocije, odnosno da li postoji razlika između primene konstruktivnih i nekonstruktivnih strategija pri suočavanju sa emocijama besa, straha, tuge i stida.

Uzorak obuhvata 70 adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću, oba pola, uzrasta od 15 do 25 godina (AS = 17,91; SD = 1,77). Za potrebe procene sposobnosti prevazilaženja negativnih emocija primenjen je Zadatak savladavanja negativnih emocija (Saarni, 1997b).

Dobijeni rezultati pokazuju da su ispitanici značajno češće koristili konstruktivne strategije pri prevazilaženju emocija stida, tuge i straha, dok su prilikom prevladavanja emocije besa u većoj meri koristili nekonstruktivne strategije, ali bez evidentiranja statistički značajne razlike. Najčešće korišćena strategija na zadacima stida, straha i tuge bila je rešavanje problema. U situaciji besa, ispitanici su u najvećoj meri pribegavali strategiji eksternalizacije.

Ključne reči: eksternalizacija, emocija besa, traženje pomoći

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću” (ev. br. 179 017) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

** Mirjana Đorđević, mira.djordjevic81@gmail.com.

Uvod

Emocija predstavlja specifično stanje organizma koje je izazvano delovanjem stimulusa značajanog za konkretnu osobu (Rot, 2000). Najčešća podela emocija je na pozitivne (npr. ljubav, radost, sreća) i negativne (tuga, bes, stid i strah) (Solomon & Stone, 2002; Trebješanin, Dragojević, & Hanak, 2008). Solomon i Ston (Solomon & Stone, 2002) ukazuju na to da je podela na pozitivne i negativne emocije obično uslovljena okolnostima u kojima se emocije pojavljuju i posledicama koje one po pojedinca imaju, te je u skladu sa tim polarizacija emocionalnih reakcija vrlo često istraživana sa aspekta etike, kulture, psihologije i medicine. Obe grupe emocija zahtevaju određene procese regulacije, koji mogu biti u vezi sa faktorima prethodnog iskustva, međusobnih relacija između primenjenih strategija i iskustva, kao i karakteristika ličnosti (Nezlek & Kuppens, 2008). S obzirom na to da se negativne emocije ređe ispoljavaju, ali sa jačim intenzitetom nego pozitivne, postoje navodi koji ukazuju na to da je njih ujedno i teže prevazići (Taylor, 1991, prema Nezlek & Kuppens, 2008).

Tuga se javlja kao reakcija na gubitak nekog ili nečeg dragocenog i važnog za pojedinca (npr. gubitak bliske osobe, dela tela, društvenog položaja i sl.). Ukoliko je ono što smo izgubili vrednije i ukoliko je gubitak nepovratan, utoliko je i tuga veća i dugotrajnija (Milivojević, 2000). Tuga proizvodi nisku tenziju i ne pokreće na akciju kao druge primarne emocije. Za emociju tuge je karakteristično bolno neraspoloženje, prekid interesovanja za spoljašnji svet, doživljaj bezvrednosti i bezvoljnosti (Lazarus, 1991).

Bes se javlja kada je pojedinac osujećen u postizanju cilja. Nastaje kada osoba proceni da je "nepravедno" sprečena u svojoj nameri ili kada smatra da je predmet zlostavljanja (Trebješanin, 2008). Kao što se sa uzrastom menja uzrok javljanja besa, menja se i način, ali i intenzitet njegovog ispoljavanja (Rot, 2000).

Najčešća i najvažnija negativna emocija je emocija straha. Osećanje straha se po pravilu javlja kao reagovanje na situacije za koje osoba procenjuje da nije dovoljno spremna, a koje je joj deluju ugrožavajuće (Rot, 2000). Strah se često javlja kao jedan od pratećih simptoma kod mentalnih poremećaja i bolesti. Na primer, neuroze su često praćene posebnom vrstom intenzivnog, dugotrajnog i neosnovanog straha koji se naziva anksioznost ili strepnja (Lazarus, 1991).

Stid je emocija koja osobu obuzima u situaciji u kojoj ona procenjuje da je nekim svojim postupkom doprinela da neka druga osoba o njoj misli negativno (Milivojević, 1993). Osoba se stidi kada učini nešto što odstupa od predstave kakvu bi ona želela da drugi imaju o njoj (Munjiza, 2015). Stid ili sram je društveno, odnosno, javno osećanje, što znači da je za stid potreban neko drugi kao svedok (Rot, 2000).

Studije pokazuju da prevladavanje emocija može dvojako delovati na pojedinca – pozitivno i negativno (Compas, Connor-Smith, Saltzman, Thomsen, & Wadsworth, 2001; Sandler et al., 2000). Konstruktivne strategije, poput rešavanja problema, traženja informacija i preduzimanje akcija kako bi se problem rešio, najčešće su povezane sa visoko razvijenom kompetencijom, pozitivnim funkcionisanjem i dobrim zdravljem, dok su nekonstruktivne strategije, poput bespomoćnosti, pasivnosti, bežanja i prkosa, povezane sa nižom kompetencijom i lošijom adaptacijom (Compas et al., 2001). Takođe je zabeleženo da su načini na koje pojedinac prevladava svoja neprijatna osećanja u korelaciji sa socijalnim statusom (Crick & Dodge, 1994), te da su među vršnjacima omiljenije one osobe koja češće koriste konstruktivne načine prevladavanja (Einsenberg et al., 1993).

Prevazilaženje negativnih emocija kod osoba sa lakom intelektualnom ometenošću

Iako se prevladavanje emocija u tipičnoj populaciji intenzivno izučava poslednjih 30 godina, nema dovoljno istraživanja koja se tiču ove sposobnosti u populaciji osoba sa intelektualnom ometenošću (u daljem tekstu IO) (McClure, Halpern, Wolper, & Donahue, 2009).

U velikom broju istraživanja u populaciji osoba sa IO procenjivan je izbor strategija za prevazilaženje emocija bola i dobijeni rezultati su pokazali da ove osobe najčešće biraju opciju *traženja pomoći od drugih* (Davis, 2010; Hicks, von Baeyer, Spafford, van Korlaar, & Goodenough, 2001). Iako se ova strategija može smatrati pozitivnom, ipak autori smatraju da ona pripada kategoriji neodgovarajućih tehnika u datim situacijama i da su vršnjaci tipičnog razvoja skloniji odabiru strategija koje se ne oslanjaju na pomoć okruženja. Takođe, još jedno istraživanje koje se bavilo procenom prevladavanja emocije bola kod osoba sa IO je potvrdilo da ove osobe češće biraju strategiju *socijalne podrške* da bi se suočile sa ovom neprijatnom emocijom (Zabalía & Duckaux, 2006). Smatra se da, ova strategija iako nije poželjna u populaciji osoba tipičnog razvoja se, kod osoba sa IO može smatrati efikasnom.

Suočavanje sa emocijom besa može predstavljati izazov za mnoge osobe sa IO jer se ova pojava često dovodi u vezu sa ispoljavanjem agresivnog ponašanja (Taylor, Novaco, Gillmer, Robertson, & Thorne, 2005). Vilner i Tomlinson (Willner & Thomlinson, 2007) su sproveli istraživanje u kom je učestvovalo 10 ispitanika (pet žena i pet muškaraca), uzrasta od 25 godina do 50 godina, koji su imali problem sa kontrolom besa. Svi ispitanici su bili smešteni u dnevnom boravku za osobe sa poteškoćama u učenju najmanje dve godine. Upitnike su popunjavali sami ispitanici, njihovi staratelji i radnici dnevnog centra, koji su radili sa ovim ispitanicima. Rezultati su pokazali da oni najčešće koriste strategije *traženja pomoći od drugih* u prevladavanju emocije besa. Takođe, rezultati do kojih su autori došli pri tumačenju upitnika koji su popunjavali staratelji pokazuju da ovi ispitanici u kućnim uslovima češće koriste strategije *asertivnosti, relaksacije i brojanja do deset*, dok su rezultati pri tumačenju upitnika popunjenog od strane radnika dnevnog centra pokazali da ispitanici u dnevnom centru najčešće koriste strategije *izbegavanja suočavanja sa emocijom besa*.

Cilj

Cilj ovog istraživanja jeste da utvrdi kako adolescenti sa lakom IO prevazilaze negativne emocije, odnosno da li postoji razlika između primene konstruktivnih i nekonstruktivnih strategija pri suočavanju sa emocijama besa, straha, tuge i stida.

Metod

Uzorak

Uzorak obuhvata 70 ispitanika, učenika Srednje zanatske škole u Beogradu, oba pola ($N_{\text{muškarci}} = 35$; $N_{\text{žene}} = 35$). Ispitanici su uzrasta od 15 do 25 godina ($AS = 17,91$; $SD = 1,77$) i podeljeni su u dve grupe. Mlađoj uzrasnoj grupi pripadaju ispitanici uzrasta od 15-17 godina (srednja adolescencija), dok starijoj kategoriji (od 18-25 godina) pripadaju ispitanici koji su u kasnoj adolescenciji. Mlađa uzrasna grupa obuhvata 30 (42,9%) ispitanika, a starija njih 40 (57,1%).

Ispitanici ovog uzorka pohađali su: jednogodišnje osposobljavanje za rad (JOR) (21,4%), prvu godinu (35,7%), drugu (25,7%) i treću godinu srednje škole (17,1%). Svi ispitanici funkcionišu na nivou lake IO, sa

skorovima na Ravenovim matricama u opsegu od 9-35 (AS = 22,41; SD = 7,09). Distribucija podataka prema polu i uzrastu prikazana je u Tabeli 1.

Tabela 1. Struktura uzorka prema polu i uzrastu

Pol	Uzrast		Σ	
	Mlađa grupa	Starija grupa		
	15-17	18-24		
Ženski	N	12	23	35
	%	17,1%	32,9%	50,0%
Muški	N	18	17	35
	%	25,7%	24,3%	50,0%
Σ	N	30	40	70
	%	42,9%	57,1%	100,0%

Uzorak je ujednačen prema polu ($\chi^2 = 0,000$; $df = 1$; $p = 1,000$), uzrastu ($\chi^2 = 1,429$; $df = 1$; $p = 0,232$) i razredu ($\chi^2 = 5,314$; $df = 3$; $p = 0,150$).

Instrumenti

Procena sposobnosti prevazilaženja negativnih emocija

Zadatak savladavanja negativnih emocija (Saarni, 1997b) sastoji se iz četiri priče koje indukuju jedno od četiri osećanja – stid, tuga, bes i strah. Sadržaj priča u zadatku prevladavanja osećanja je polno neutralan, a lična imena i zamenice su modifikovane u zavisnosti od pola ispitanika (za ispitanike ženskog pola korišćena su ženska, a za ispitanike muškog pola upotrebljena su muška imena i odgovarajuće zamenice). Na kraju priče je jasno prezentovano emocionalno stanje glavnog junaka (stid, tuga, bes ili strah). Zadatak ispitivača bio je da pojedinačno ispita svakog adolescenta, tako što mu prvo glasno pročita priču, a potom od njega zahteva da promisli i nabroji šta bi sve glavni junak u priči mogao da uradi. Nakon toga ispitivač je beležio odgovore.

Procena konstruktivnih/nekonstruktivnih odgovora vršena je prema podeli strategija po Sarniju (Saarni, 1997a), i to prema dimenziji kontrolabilnosti stresora koji značajno utiče na izbor strategija i tok prevladavanja. Pod konstruktivnim strategijama su obuhvaćene sledeće strategije: 1) *traženje podrške*; 2) *rešavanje problema*; 3) *udaljavanje od situacije putem rada ili*

umetničkog dela; 4) *distrakcija od konteksta/osećanja* i 5) *preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja*. Nekonstruktivne strategije su podrazumevale: 1) *internalizaciju*; 2) *eksternalizaciju*; 3) *distanciranje, izbegavanje i/ili izdvajanje iz stresne situacije* i 4) *negiranje negativnog konteksta/osećanja*.

Procena inteligencije

U cilju potvrđivanja prisustva intelektualne ometenosti primenjene su Ravenove progresivne matrice (Raven & Raven, 1998). Instrument sadrži 60 zadataka koji su organizovani u pet serija. U okviru svake serije zadaci su poredani od lakših ka težim. Od ispitanika se u svakom zadatku očekivalo da otkrije specifičan odnos među figurama na slici i da odabere onu koja se najbolje uklapa celinu. Sirovi skor je dobijen sabiranjem svih tačnih odgovora na testu. Viši skor ukazuje na bolje rezultate.

Rezultati

Na Zadatku savladavanja negativnih emocija ispitanici ovog uzorka koriste se različitim strategijama u zavisnosti od vinjete koja im je predstavljena. Na vinjetama 1 (Stid), 2 (Tuga) i 4 (Strah) najzastupljenija je strategija *rešavanje problema*, dok je na vinjeti 3 (Bes) najzastupljenija strategija *eksternalizacija*.

Najređe korišćena strategija na vinjetama 1 (Sid) i 2 (Tuga) je *preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja*. Na vinjeti 3 (Bes) najređe korišćene strategije su *preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja*, *distrakcija od konteksta/osećanja*, *negiranje negativnog konteksta/osećanja*, dok su na vinjeti 4 (Strah) najmanje korišćene strategije *distrakcija od konteksta/osećanja* i *preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja*.

Strategija koja nije uopšte korišćena na ovim zadacima je *udaljavanje od situacije putem rada ili umetničkog dela*. Rezultati su prikazani u Tabeli 2.

Tabela 2. *Upotreba strategija na Zadatku savladavanja negativnih emocija*

		Vinjeta 1 Stid	Vinjeta 2 Tuga	Vinjeta 3 Bes	Vinjeta 4 Strah
Traženje podrške	N	7	9	5	5
	%	10	12,9	7,1	7,1
Rešavanje problema	N	49	51	19	41
	%	70	72,9	27,1	58,6
Udaljavanje od situacije putem rada ili umetničkog dela	N	0	0	0	0
	%	0	0	0	0
Distrakcija od konteksta/osećanja	N	3	0	2	1
	%	4,3	0	2,9	1,4
Preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja	N	1	1	2	1
	%	1,4	1,4	2,9	1,4
Internalizacija	N	3	4	5	0
	%	4,3	5,7	7,1	0
Eksternalizacija	N	4	0	26	2
	%	5,7	0	37,1	2,9
Distanciranje, izbegavanje i/ili izdvajanje iz stresne situacije	N	3	2	9	20
	%	4,3	2,9	12,9	28,6
Negiranje negativnog konteksta/osećanja	N	0	3	2	0
	%	0	4,3	2,9	0

Sve strategije korišćene za savladavanje negativnih emocija podeljene su u dve grupe: konstruktivne i nekonstruktivne. Ovako raspoređene pružaju nam uvid u to kojim tipom strategija se ispitanici ovog uzorka najčešće koriste na svakom od zadataka, odnosno, da li su konstruktivne strategije zastupljenije kada je u pitanju savladavanje negativnih emocija. Na vinjetama 1 (Stid), 2 (Tuga) i 4 (Strah) ispitanici se u većem broju služe konstruktivnim strategijama dok se jedino na vinjeti 3 (Bes) beleži učestalija upotreba nekonstruktivnih strategija.

Tabela 3. *Tip strategije na Zadatku prevazilaženja negativnih emocija*

		vinjeta 1 Stid	vinjeta 2 Tuga	vinjeta 3 Bes	vinjeta 4 Strah
Nekonstruktivne strategije	N	10	9	42	22
	%	14,3	12,9	60	31,4
Konstruktivne strategije	N	60	61	28	48
	%	85,7	87,1	40	68,6

U Tabeli 4 predstavljene su razlike u upotrebi konstruktivnih/nekonstruktivnih strategija na vinjetama i njihova statistička značajnost. Statistički značajne razlike javljaju se na vinjetama 1 (Stid), 2 (Tuga) i 4 (Strah) ($p < 0,05$). Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da se u prevladavanju emocije stida, tuge i straha osobe sa lakom IO iz ovog uzorka češće služe konstruktivnim nego nekonstruktivnim strategijama. Na emociji besa nema statistički značajne razlike između konstruktivnih i nekonstruktivnih strategija.

Tabela 4. Razlike između upotrebe konstruktivnih i nekonstruktivnih strategija na Zadatku prevazilaženja negativnih emocija

	χ^2	P
Vinjeta 1 Stid	35,714	0,000
Vinjeta 2 Tuga	38,629	0,000
Vinjeta 3 Bes	2,800	0,094
Vinjeta 4 Strah	9,657	0,002

Diskusija

Ovo istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se utvrdi kako adolescenti sa lakom IO prevladavaju emocije stida, besa, straha i tuge, odnosno da li postoji razlika u upotrebi konstruktivnih i nekonstruktivnih strategija. Dobijeni rezultati pokazuju da su ispitanici najčešće koristili konstruktivne strategije pri prevazilaženju emocija stida, tuge i straha, dok su prilikom prevladavanja emocije besa nešto češće koristili nekonstruktivne strategije, ali bez evidentiranja statistički značajne razlike.

Najveći broj ispitanika u našem istraživanju koristi konstruktivnu strategiju *rešavanje problema* pri prevazilaženju emocije stida, koja se procenjuje na zadatku u kom osobi dok se igra u školskom dvorištu pucaju pantalone, a drugari počinju da joj se smeju. Analizom podataka je uočeno da adolescenti kao moguća rešenja najčešće navode kako bi osoba u toj situaciji mogla da ode kući i da se presvuče, kao i da stavi duks ili jaknu preko pocepanih pantalona. Strategija *traženja podrške* od roditelja, direktora, razrednog starešine je takođe bila zastupljena kod naših ispitanika. Na ovom zadatku najređe

je upotrebljavana strategija *distanciranja*, *izbegavanja* i/ili *izdvajanja iz stresne situacije* i pri njenoj primeni pojavljivali su se odgovori koji su upućivali na to da je osoba trebalo da pobjegne od drugara koji joj se smeju.

Većina ispitanika ovog uzorka koristi strategiju *rešavanje problema* i pri prevazilaženju emocije tuge, koja se procenjuje na zadatku u kom osoba u žurbi zaboravlja da zatvori vrata kaveza i ostaje bez svog papagaja, pri čemu se oseća tužno. Adolescenti najčešće navode da je osoba trebalo da traži svog papagaja u kući ili na ulici, da stavi oglas u novine, da ga doziva po imenu ili zviždukom. Strategija *traženje podrške* od roditelja, komšija, pa čak i policije u pronalasku izgubljenog papagaja je bila češće korišćena u odnosu na druge, ali nije bila u tolikoj meri zastupljena kao u rezultatima drugih autora (Davis, 2010; Hicks et al., 2001). U jednom francuskom istraživanju autori su procenjivali kako mladi doživljavaju emociju tuge i došli su do zaključka da ovi ispitanici najčešće ne koriste strategije suočavanja kada dožive bol. Međutim, uključenost u konsultacije sa stručnjacima može da doprinese da adolescenti lakše prevaziđu emociju tuge, jer im to može pomoći da predvide događaj koji izaziva tugu (Zabalia, Grasmenil & Saelen, 2015).

Takođe, pri prevazilaženju emocije straha, koja se procenjuje na zadatku u kom osoba pri povratku iz škole predlaže svom drugu da krenu prečicom iako zna da je na tom putu opasan pas koji počinje da laje na njih, naši ispitanici u najvećoj meri kao i u ranije pomenutim zadacima vrlo često pribegavaju strategiji *rešavanje problema*. Analizom dobijenih podataka uočili smo da ispitanici najčešće navode da osoba u toj situaciji nije trebalo da ide prečicom, da je potrebno da pređe na drugu stranu ulice i da krene drugim putem. U jednom poljskom istraživanju u kom su učestvovali mladi sa lakom IO je pokazano da adolescenti kod kojih je utvrđen niži nivo anksioznosti usvajaju strategije suočavanja usmerene na zadatak, jer im nizak nivo anksioznosti omogućava realniju percepciju situacije u kojoj se nalaze. Viši nivo anksioznosti kod ovih ispitanika podstiče njihovu odbrambenu aktivnost doprinoseći neadekvatnoj procenili situacije (Kurtek, 2016).

Za procenu prevazilaženja emocije besa, koristili smo zadatak u kom osoba oseća bes prema drugu koji joj je uništio loptu, a koji tvrdi da je to uradio pas i da ne želi da joj kupi novu. Dobijeni rezultati pokazuju da je na ovom primeru najčešće korišćena strategija *eksternalizacija*. Najzastupljeniji odgovori su bili da osoba treba da zahteva da drug kupi novu loptu, a ukoliko je ne kupi da ga pretuče. Ovakvi odgovori su u skadu sa nalazima drugih autora koji ukazuju na povezanost emocije besa i agresivnog ponašanja kod

osoba sa lakom IO (Taylor et al., 2005). Prema mišljenju nekih istraživača, snažne negativne emocije povećavaju verovatnoću i sklonost ka upotrebi agresivnih strategija (Orobio de Castro et al., 2002). Pri svemu ovome, ne treba zanemariti ni podatak da često sukobljavanje nepovoljno utiče na decu sa slabijom emocionalnom kontrolom koja teško uspevaju da održe emocionalni balans u konfliktnoj situaciji, usled čega pribegavaju nekonstruktivnim načinima kojima nastoje da redukuju emocionalnu tenziju i reše sukob (Willner & Thomlinson, 2007). Emocionalna regulacija, odnosno prevladavanje osećanja besa smatra se posebno značajnim korakom u vršnjačkoj interakciji. Adolescentima koji su skloni impulsivnim akcijama nedostaje prethodno razmišljanje i planiranje. Pored ovog, njima nedostaje i retrospektivno ispitivanje onoga što je urađeno i načina na koji su se ostala deca osećala, ponašala i razmišljala u vezi sa tim iskustvom. Savladavanjem konstruktivnih načina prevladavanja besa osobe se uče da zastanu i preispitaju aktivnosti u neposredno prošlom periodu (npr. u proteklom satu) i uzmu u obzir kako su se razne osobe osećale i mislile pri tome, što može da poveća senzitivnost adolescenta na emocije drugih u datoj situaciji (Dodge & Pettit, 2003).

Ispitanici iz našeg uzorka najređe su koristili strategiju *preoblikovanje negativnog konteksta/osećanja*, a strategija koja uopšte nije korišćena na ovim zadacima je *udaljavanje od situacije putem rada ili umetničkog dela*. Pretpostavlja se da se razlozi ovakve pojave mogu tražiti u tome što su za korišćenje ovih strategija potrebne nešto razvijenije kognitivne sposobnosti (van Nieuwenhuijzen et al., 2009).

Ograničenja istraživanja

Zaključci ovog istraživanja su ograničeni nedovoljno velikim uzorkom i primenjenim instrumentima. U narednim istraživačkim dizajnim trebalo bi proširiti mere procene, a uz to uzeti u obzir i druge načine podele strategija za regulisanje emocija, s obzirom na to da smo se u ovom radu pridržavali isključivo Sarnijeve klasifikacije (Saarni, 1997a).

Zaključak

Bez obzira na navedena ograničenja istraživanja, smatramo da su dobijeni rezultati važni jer ukazuju na to da mlade osobe sa lakom IO značajno češće pribegavaju konstruktivnim strategijama u prevazilaženju emocija straha, stida i tuge. Praktične implikacije ovog istraživanja se ogledaju u tome da mladi sa lakom IO očigledno imaju potrebu za podrškom u situacijama prevazilaženja emocije besa i da bi roditelji i profesionalci trebalo da izađu u susret ovoj potrebi podučavajući ih prikladnim strategijama reagovanja.

Literatura

- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87–127.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74–101.
- Davies, R. B. (2010). Pain in children with Down syndrome: Assessment and intervention by parents. *Pain Management Nursing*, 11(4), 259–267.
- Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (2003). A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, 39(2), 349–371.
- Eisenberg, N., Fabes, R.A., Bernzweig, J., Karbon, M., Poulin, R., & Hanish, L. (1993). The relations of emotionality and regulation to preschoolers' social skills and sociometric status. *Child Development*, 64(5), 1418–1438.
- Hicks, C. L., von Baeyer, C. L., Spafford, P. A., van Korlaar, I., & Goodenough, B. (2001). The Faces Pain Scale – Revised: Toward a common metric in pediatric pain measurement. *Pain*, 93(2), 173–183.
- Kurtek, P. (2016). Role of anxiety as a trait and state in youth with mild intellectual disability: coping with difficult situations. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 13(3), 236–245.

- Lazarus, R., (1991), *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Milivojević, Z., (1993). *Emocije. Psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.
- McClure, K. S., Halpern, J., Wolper, P. A., & Donahue, J. J. (2009). Emotion regulation and intellectual disability. *Journal on Developmental Disabilities, 15*(2), 38–44.
- Munjiza, M., (2015). *Psihopatologija svakodnevnog života*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nezlek, J. B., & Kuppens, P. (2008). Regulating positive and negative emotions in daily life. *Journal of Personality, 76*(3), 561–580.
- Orobio de Castro B., Veerman J. W., Koops W., Bosch J. D. & Monshouwer H. J. (2002) Hostile attribution of intent and aggressive behavior: a meta-analysis. *Child Development, 73*(3), 916–934.
- Raven, J., & Raven, J. C. (1998). *Priručnik za Ravenove progresivne matrice i lestvice rječnika. Standardne progresivne matrice*. Jastrebarsko: Naknada Slap.
- Rot, N., (2000). *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Saarni, C. (1997a). *Emotional competence and self-regulation in childhood*. Washington: APA.
- Saarni, C. (1997b). Coping with aversive feelings. *Motivation and Emotion, 21*(1), 45–63.
- Sandler, I. N., Tein, J., Mehta, P., Wolchik, S., & Ayers, T. (2000). Coping efficacy and psychological problems of children of divorce. *Child Development, 71*(4), 1099–1118.
- Solomon, R. C., & Stone, L. D. (2002). On “Positive” and “Negative” emotions. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 32*(4), 417–435.
- Taylor, J. L., Novaco, R. W., Gillmer, B. T., Robertson, A., & Thorne, I. (2005). Individual cognitive-behavioural anger treatment for people with mild-borderline intellectual disabilities and histories of aggression: A controlled trial. *British Journal of Clinical Psychology, 44*(3), 367–382.
- Trebešanin, Ž., Dragojević, N., & Hanak, N. (2008). *Uvod u opštu psihologiju*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

- Van Nieuwenhuijzen, M., Orobio de Castro, B., van Aken, M. A. G., & Matthys, W. (2009). Impulse control and aggressive response generation as predictors of aggressive behaviour in children with mild intellectual disabilities and borderline intelligence, *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(3), 233–242.
- Willner, P., & Tomlinson, S. (2007). Generalization of anger-coping skills from day-service to residential settings. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 20(6), 553–562.
- Zabalia, M., & Duchaux, C. (2006). Stratégies de faire-face à la douleur chez des enfants porteurs de déficience intellectuelle. *Revue Francophone de la Deficience Intellectuelle*, 17(1), 53–64.

COPING WITH NEGATIVE EMOTIONS IN ADOLESCENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Jelena Jolić, Mirjana Đorđević, Nenad Glumbić, & Branislav Brojčin
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Abstract

Although coping with emotions in the typical population has been intensively studied in the last few decades, there is insufficient research on this ability in the population of people with intellectual disabilities.

The aim of this study is to determine how adolescents with mild intellectual disability cope with negative emotions, or whether there is a difference between applying constructive and non-constructive strategies when dealing with emotions of anger, fear, sadness, and shame.

The sample includes 70 adolescents with mild intellectual disability, of both sexes, aged 15 to 25 years ($M = 17.91$; $SD = 1.77$). For the purpose of assessing the ability to manage negative emotions, the Coping with aversive feelings was applied (Saarni, 1997b).

The obtained results indicate that the respondents used constructive strategies in coping with emotions of shame, sadness and fear far more often, whereas when feeling angry they chose non-constructive strategies to a greater extent, but with no statistically significant difference. The most commonly used coping strategy in tasks related to shame, fear and sadness was problem solving. In situations of anger, the respondents overwhelmingly chose the externalizing coping strategy.

Keywords: externalizing, emotion of anger, seeking help